

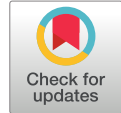
Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology

Araştırma Makalesi | Research Article

🔓 Açık Erişim | Open Access

Moğolistan'da Yol ve Yer ile İlgili Köktürk Harfli Yazıtlar

Old Turkic Inscriptions about Roads and Places, Found in Mongolia

Gerelmaa Namsrai¹

¹ Moğolistan Devlet Üniversitesi, Türkoloji Ana Bilim Dalı, Ulaanbaatar, Moğolistan

Öz

Moğolistan topraklarında eski kabilelere ait çok çeşitli yazı sistemleriyle yazılmış anıtlar ve kaya yazıtları bulunmaya devam etmektedir. Bunlar arasında Köktürk harfli kaya yazıtları önemli bir yer tutmaktadır. Kayaların üzerindeki küçük yazıtlar, söz varlığı açısından o dönemdeki Türk ağzlarının özelliklerini koruyarak günümüze ulaşmıştır. “Yol yazısı” olarak adlandırılan bu yazıtlar arasında yol ve yer ile ilgili yazıtların da bulunduğu görülmektedir. Bu yazıtların içeriğine bakıldığında, yolun veya arazinin özelliklerini açıklayan ifadeler yer almakta ve yazarı tarafından bir uyarı, bilgilendirme niteliği taşıması açısından oldukça dikkat çekicidir. Bu yazıtlar genellikle 1-2 satırdan ve az sayıda kelimeden oluşmakta olup yol ve yer ile ilgili anahtar kelimeler içermeleri bakımından diğer küçük yazıtlardan ayrılmaktadır. Çalışmada, yazıtlar ile ilgili okuma ve incelemeler sunulacak, ayrıca bazı tartışmalı kelime ve ifadelerin anlamları Türk ve Moğol dillerinden verilen örneklerle karşılaştırmalı olarak açıklanacaktır. Ayrıca, ele alınan 6 yazıttan 2’sinin zorlu ve engebeli yolları, 3’ünün bölgesel özellikleri, 1’inin ise su kaynağı bulunan bir alanı betimlediği ve bu unsurlara ilişkin işaretleyici ifadeler taşıdığı tespit edilmiştir. Yazıtlarda yer alan temel anahtar kelimelerin anlamları, anıtların bulunduğu bölgenin özellikleriyle uyum göstermektedir. Eski göçebelerin kullandığı bir tür “yol işareti” niteliğindeki bu yazıtların sayıca az olduğu ve daha kapsamlı bir biçimde incelenmesi gerektiği belirtilmelidir. Sayıları her geçen yıl artmakta olan Köktürk yazıtlarına ait araştırmaların genişlemesiyle birlikte, bu tür yazıtların sayısının da artması mümkündür.

Abstract

Various monumental and rock inscriptions written in different scripts belonging to ancient tribes continue to be discovered across the territory of Mongolia. Among these, rock inscriptions carved in the Old Turkic script occupy an important place. The small inscriptions found on rocks have preserved the linguistic features of the Turkic dialects of that period and have survived to the present day. Among the inscriptions referred to as “Road inscriptions”, there are examples related to roads and landscapes. An examination of their content reveals expressions describing the characteristics of the road or terrain, and they are particularly noteworthy for their function as warnings or informative notes left by their authors. These inscriptions generally consist of one or two lines and a limited number of words, distinguishing them from other short inscriptions by containing key terms associated with roads and places. This study presents readings and analyses of these inscriptions and offers comparative explanations of certain controversial words and phrases through examples from Turkic and Mongolian languages. It has been determined that two of the six inscriptions describe rugged roads, three depict regional features, and one represents an area with a water source. As a kind of “road sign” used by ancient nomads, these inscriptions are few in number and require further comprehensive investigation.

Anahtar Kelimeler Köktürk Yazıtlar • Moğolistan • Yol ve Yer

Keywords Old Turkic Inscription • Mongolia • Road and Place

“ Atıf | Citation: Namsrai, Gerelmaa. "Old Turkic Inscriptions about Roads and Places, Found in Mongolia". *Türkiyat Mecmuası–Journal of Turkology*, 35, Özel Sayı (2025): 227-241. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1767556>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Namsrai, G.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Gerelmaa Namsrai gerelmaa@num.edu.mn

Extended Summary

Turkic runic inscriptions are traditionally classified into two major categories based on their content and length: classical inscriptions and small inscriptions. To date, over 200 runic inscriptions have been discovered within the territory of Mongolia, the majority of which fall under the category of small inscriptions—typically short texts carved onto rocks or small stone surfaces. These minor inscriptions commonly contain brief personal notes directly associated with the individual who inscribed them. Such texts often report the writer's passage through a particular region, mention hunting activities, or include well-wishing messages related to travel. A notable portion of these inscriptions reflects blessings or invocations for safe journeys, highlighting their functional and spiritual significance for travelers of the time. Across Mongolia, these inscriptions are widely distributed along ancient routes, indicating a strong connection with the historical paths of travel. This is particularly evident in a unique subgroup of inscriptions that we term “road-related texts” or “travel inscriptions.” Based on the currently known data, 38 such inscriptions have been identified. Among them, 17 contained travel blessings, 15 provided brief information about journeys through specific regions, and 6 appeared to serve as directional or cautionary waymarks—resembling ancient “road signs.” It must be noted that the number of such inscriptions remains small, indicating the need for broader and more detailed investigation.

This study focuses on the six inscriptions related to roads and places. These inscriptions are characterized by their isolated placement, typically on small stones or rock faces, and their brevity often composed of a single line with a few characters. Despite their short form, they convey practical information about roads and surrounding geographical features. As such, they are functionally distinct from other runic inscriptions and represent a significant communicative tool in the context of ancient mobility. These six inscriptions were found across various regions of Mongolia, including one each from Dornogovi and Khentii (eastern region), Govi-Altai (western region), Dundgovi (southern region), Khövsgöl (northern region), and Bayankhongor (central region). Linguistically, these inscriptions contain unusual or unique vocabulary not found in classical monuments, providing valuable data for Turkic lexical studies. In this paper, we analyze the wording of these inscriptions and interpret their meanings in relation to the geographic context of their discovery sites. We argue that these key lexical items serve as markers of the inscriptions' intended function as waymarks and deserve special scholarly attention as a distinct subcategory within the Turkic epigraphic tradition.

An inscription found in Hulsana Am, Govi-Altai province, contains only a single word—*tobra* (“upward”)—indicating the beginning of a steep or elevated route. Another inscription discovered in the Khövsgöl province, known as Oruk II, is notable for being carved on a prominent white rock, unlike other more modestly placed inscriptions. It contains the phrase *tuyruy yol* (“bumpy road”), clearly warning travelers of a rough and uneven passage. In the arid regions of Mongolia, several inscriptions exhibit words such as *či buluq* (“spring”) and *quyum* (“well / my water”), suggesting their function as markers for vital water sources in otherwise dry and inhospitable desert landscapes. Conversely, inscriptions found in the steppe regions include phrases such as *yaylayım* (“my summer pasture”) and *qırım* (“open plain”), reflecting the suitability of the area for seasonal habitation or travel rest points.

Of these, two were documented before 2000, while the remaining four were discovered after 2015, mainly because of collaborative archeological fieldwork between Mongolian and Turkish scholars.

The six inscriptions analyzed here may be grouped into three functional categories: (1) those indicating steep or challenging routes (2 inscriptions), (2) those marking the presence of water sources (1 inscription), and (3) those pointing to suitable resting or grazing areas (3 inscriptions). These inscriptions are generally brief, often composed of a single word or short phrase, but their communicative and functional roles make them highly distinctive when compared to classical Turkic inscriptions. Previous studies have largely focused on philological analysis reading and translating the inscriptions—but few have explored the broader functional, environmental, or cultural implications of these texts. Unlike monumental inscriptions, these waymark inscriptions were likely not erected to commemorate historical events or elite figures, but instead served more practical purposes related to mobility and survival. The presence of these concise, yet semantically rich inscriptions carved intentionally as “waymarks” underscores a previously underappreciated dimension of ancient Turkic literacy and communication in Mongolia. Although they

consist of only one or two words, their vocabulary diverges from classical inscriptions and offers rare lexical forms that preserve the diverse dialectal features of Old Turkic. Therefore, these inscriptions, not only contribute to our understanding of the ancient Turkic lexicon but also provide insights into the lived experiences, movements, and environmental awareness of historical communities.

As such, they offer valuable archeological and ethnohistorical evidence that complements the linguistic data. Going forward, these inscriptions about roads and places should be regarded as a distinct subgenre within the Turkic epigraphic tradition-worthy of focused interdisciplinary research combining linguistics, geography, archeology, and history.

Giriş

Moğolistan topraklarındaki eski yol güzergâhlarına ait kaya yazıtları oldukça yaygın bir dağılım göstermektedir. Bu durum, Köktürk harflerle yazılmış eski yol yazıtlarının konumlarından daha belirgin bir şekilde anlaşılmaktadır. Kayaların üzerindeki köktürk harfli küçük yazıtlar arasında yol yazıtı niteliği taşıyanlar da az değildir. İçerik bakımından bunlar üç grupta değerlendirilebilir:

1. Yolculuğun kutlu geçmesini ifade eden yani yolcunun hedeflediği yere engel görmeden, sağ salim ulaşmasını dileyen metinler
2. Seyahat hakkında kısa bilgi veren metinler
3. Yol ve yer ile ilgili yazıtlar.

Mevcut verilerimize göre, Moğolistan topraklarında toplam 38 yol yazıtı tespit edilmiştir. Bunların 17'si yolculuğun kutlu geçmesini ifade eden, 15'i belirli bir bölgeden geçildiğine dair kısa bilgi veren, 6'sı ise yol ve yer ile ilgili yazıtlardır. Özellikle üzerinde durduğumuz yol ve yer ile ilgili kaya yazıtları, çoğunlukla tek satır ve az sayıda harften oluşan kısa bilgileri içermeleri bakımından diğer küçük yazıtlardan ayrılmaktadır. Ayrıca bu yazıtlar, yol ve bölgenin özelliklerini yansıtan özel bir işaret olduklarını açıkça ortaya koyan anahtar kelimeler içermektedir.

Tablo 1

Yol ve yer ile ilgili yazıtların detaylı bilgileri

Nº	Yazıtın adı	Yazıtın konumu	Bulunuş yılı	Satır sayısı	Kelime sayısı	Anahtar kelimeler
1	Hulsana Am Yazıtı	Govi-Altay aymak, Erdene sum, Hulsana am bölgesi	2015	1	1	tobra
2	Oruk II Yazıtı	Khövsgöl aymak, Renchinlümbe sum, Heergiin boom bölgesi	2015	2	11	tuyruy yol
3	Asgat Yazıtı	Bayankhongor aymak, Galuut sum, Asgat bölgesi	2018	1	1	qırım
4	İkh Nart II Yazıtı	Dornogovi aymak, Dalanjargalan sum, Saruulyn had bölgesi	2016	1	1	quyum
5	Del Uul III Yazıtı	Dundgovi aymak, Ölzii sum, Del uul bölgesi	1998	1	3	çi buluq
6	Tsenher Mandal Yazıtı	Hentii aymak, Tsenher mandal sum, Burgastai bichigt tsohio bölgesi	1895	2	7	yaylayım

Yukarıdaki tabloya bakıldığında yol ve yer ile ilgili özel işaret niteliği taşıyan Eski Türk yazıtların Moğolistan'ın tüm bölgelerinden ele geçtiği görülmektedir. Başka bir deyişle, doğu bölgede 2, batı, güney, kuzey ve merkez bölgelerde ise birer yazıt bulunmaktadır. Müstakil biçimde konumlanmış kaya üzerine az sayıda sözcükle, kısa bilgi mahiyetinde işlenmiş olmaları, bu tür yazıtların ortak özelliği olarak dikkati

çekmektedir. İçerik bakımından, diğer klasik anıt ve kaya yazıtlarında rastlanmayan özgün kelimeler barındırmaları, Eski Türkçenin söz varlığının araştırılması açısından önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Yol ve yer ile ilgili bu anahtar kelimelerin, bulundukları bölgenin coğrafi özellikleri ve güzergâhın niteliği ile uyum göstermesi ise ayrıca dikkat çekicidir.

Tablo 2

Yol ve yer ile ilgili yazıtlarda geçen anahtar kelimelerin detaylı bilgileri

Nº	Yazıtın adı	Anahtar kelime	Tercüme	Yazıtın bulunduğu bölgenin coğrafi özellikleri	İfade ettiği anlam
1	Hulsana Am Yazıtı	tobra	yukarı / yükseklik	dağlık, ormanlık bölge	yokuşlu yol
2	Oruk II Yazıtı	tuyruy yol	engebeli yol	dağlık, ormanlık bölge	engebeli yol
3	Asgat Yazıtı	qırım	benim kırım	Step / bozkır	bozkır
4	İkh Nart II Yazıtı	quyum	benim vadim / ovam	Gobi çölü	vadi / ova
5	Del Uul III Yazıtı	buluq	buluk / pınar	Gobi çölü	pınar
6	Tsenher Mandal Yazıtı	yaylayım	yaylağım	Step / bozkır	yayla

Araştırma kapsamında ele alınan 6 yazıtın konumları incelendiğinde bunların Moğolistan'ın farklı coğrafi bölgelerine dağıldığı görülmektedir. Ve yazıtlarda yer alan temel anahtar kelimelerin anlamları, anıtların bulunduğu bölgenin özellikleriyle uyum göstermektedir.

Cengiz Alyılmaz, Köktürk harfli yazıtların yayılım alanı ile bu yazıtların okunması ve değerlendirilmesine ilişkin yöntemler üzerinde özel olarak durduğu çalışmalarını yayımlamıştır.¹ Söz konusu eserin ikinci bölümünde, yazıtların epigrafik belgelenmesi, yani yazıtların mevcut durumları ve özelliklerine göre hangi yöntemlerle incelenip değerlendirileceği ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Ayrıca, Moğolistan'daki yazıtların bulundukları yer adları, konum bilgileri, GPS kayıtları ve yazıtların genel görüntüleri bütüncül bir biçimde sunulmuştur. Yol ve yer özelliklerini yansıtan yazıtların, söz konusu araştırmada belirtildiği gibi arkeoloji, epigrafi ve jeofizik gibi daha geniş bir çerçevede incelenip değerlendirilmesi gerekmektedir.

1. Yöntem, Kapsam ve Sınırlılık

Son yıllarda, Moğolistan'da Eski Türk harfli yazıtların sayısı giderek artmaktadır. Yeni olarak tespit edilen yazıtların büyük bir kısmı kaya üzerindeki yazıtlar olup, bu durum runik yazı türlerinin çeşitliliğini daha da zenginleştirmektedir. Bu makalede, araştırmacıların “Yol yazıtları” olarak adlandırdıkları kaya üzerine yazılmış küçük yazıtlar arasında, ifade ettikleri anlam bakımından özgün farklılık gösteren ve bulundukları bölge ile yol güzergâhlarının özelliklerini yansıtan altı yazıt özel olarak ele alınmıştır. Çalışmada söz konusu yazıtlarla ilgili okuma ve incelemeler kaydedilmiştir; yazıtların bulunduğu konum ile bölgesel özellikler, metinlerde geçen yol ve yer ile ilgili anahtar kelimeler karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir. Ayrıca, bazı tartışmalı kelime ve ifadelerin anlamları, Türk ve Moğol dillerine ait veriler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Sayıları her geçen gün artan Eski Türk yazıtlarının incelenmesi sonucunda, yol ve coğrafi özellikleri yansıtan anıtların sayısının da aynı şekilde çoğaldığı ve bu alanın daha geniş bir çerçevede ele alınabilme imkânının ortaya çıktığı görülmektedir.

¹Cengiz Alyılmaz, *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, (Ankara: Kurmay Yayınları, 2005), 276. (Kök)Türk Harfli Yazıtların İzinde, (Ankara: KaraM, 2007), 192.

2. Tespit Edilen Yazıtlar

2.1. Hulsana Am Yazıtı

Govi Altay aймаğa bağlı Erdene sumun Hulsana am bölgesinde bulunan runik yazıt 2015 yılında Moğolistan Devlet Üniversitesi, Türkoloji Anadilim Dalı öğretim üyesi Ariyajav Batchuluun tarafından keşfetilmiştir. Yazıt bir satırlık, beş karakterden oluşmaktadır. Aynı yıl ilk okuma anlamlandırılması Munkhtulga Rinchinkhorol tarafından yapılmıştır.² Araştırmacı Munkhtulga Rinchinkhorol ve Ariyajav Batchuluun tarafından söz konusu yazıtla ilgili incelemeler de yayımlanmıştır.³ Yazıtın ilk okunuşu şöyledir:

Yazıt metni: 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤 Harf çevrimi: TWBRa

Yazı çevrimi: tobİra Tercümesi: Etrafında dolaş / Go around

Önceki iki araştırmacı, söz konusu yazıtının *tobİra* biçiminde okunup bunun Moğolcada yaygın olarak kullanılan *tob* ~ *tov*; *dob* ~ *dov* kökünden türeyen bir fiil olduğunu belirtmiştir. Bu fiil, bir şeyin çıkıntılı görünmesi, yuvarlaklık veya yükseklik anlamlarını karşılamaktadır. Beş harften oluşan bu kelimenin, yukarıda açıklandığı *tob* kökünden türetilmiş bir kelime olduğu görüşüne katılmaktayız. Ancak kelimenin sonundaki iki harfi, Moğol ve Türk dillerinde -ra/-re şeklinde yaygın olarak yer-yön zarfı oluşturan bir yapım eki olarak değerlendirdiğimiz için ilgili kelimeyi “tobra” şeklinde okuduk.

Yazıt metni: 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤 Harf çevrimi: TWBRa

Yazı çevrimi: tobra Tercümesi: yukarı / yükseklik bölgesi⁴

Resim 1

Hulsana Am Yazıtının Genel Görünümü⁵

Türkçede *tob* ~ *top* kökü “yuvarlak, top” anlamında, *topla-* ise “birikmek” anlamında kullanılmaktadır. Moğolcada ise *tovgor* bir şeyin çıkıntılı, kabarık hâle gelmesi, çevresinden ayrılarak çıkıntılı oluşturmaları, *dov* tümsek, çıkıntılı yer gibi biçimlerde görülmektedir. Ayrıca *ov tov-* orada burada belirginleşmek, *dovtsog-*

²Mönkhtulga Rinchinkhorol, “Hulsana Amny Runi Bichees”, *Mongol Survalj Bichgiin Sudlal*, (2015): 45-46.

³Mönkhtulga Rinchinkhorol ve Ariyajav Batchuluun, “Moğolistan’da Bulunan Yeni Bir Yazıtı: Hulsana Am Yazıtı”, *Moğolistan’daki Türk Ayak İzleri*, (2016): 85-87. Mönkhtulga Rinchinkhorol, *Türeg Mongol Sudlalyn ögüüllüüd, Erdem Shinjilgeenii büteelin tüüver* (Ulaanbaatar: Udam Soyol, 2018), 72.

⁴Gerelmaa Namsrai, “Ertii Türeg Khelnii Utga Öörchlögdsön Üg Khelleg, Songodog Dursgal bolon Baga Bicheesiin Jisheegeer”, *The 7th International Conference on Asian studies (ICAS)* bildiri kitabı içinde, ed. Onon Tsulbaatar (Ulaanbaatar: Udam Soyol, 2021), Azzaya Badam, Gerelmaa Namsrai ve Bayartuul Batjav. “Govi-Altay Aymağındaki Runik Yazıtlar ve Tamgalar”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı -Belleten*, 72 (Aralık) (2021): 7-32.

⁵Mönkhtulga Rinchinkhorol, “Moğolistan’da Bulunan Yeni Bir Yazıtı: Hulsana Am Yazıtı”, 85.

yüksekçe yer, küçük tepe, *tovruu* yuvarlak, çıkıntılı süs gibi kelimeler de söz konusu *tob* kökünden türemiş örneklerdir. Önceki araştırmalarda *tobıra* kelimesi dolaşmak, çevrelemek anlamıyla açıklanmış olup burada yuvarlak, kabarık, çıkıntılı anlamındaki *tob* köküne -ra ekinin getirilerek fiil türetildiği görüşü ileri sürülmüştür. Ancak biz bu yapıyı, Moğol ve Türk dillerinde ortak olarak görülen yer-yön bildiren zarflar türeten -ra / -re ekiyle açıklamaktayız. Klasik Moğolcada bu yapı *dotur-a* (içeride), *yadar-a* (dışarıda), *değer-e* (üstte), *door-a* (altta), *oyir-a* (yakında) gibi zarf biçimlerinde günümüze kadar korunmuştur.

Bu ek eski Türkçe metinlerde de geçmektedir. 𐰽𐰺𐰍 öğrā (önünde), 𐰽𐰺𐰍 (altında), 𐰽𐰺𐰍 içrā (içinde), 𐰽𐰺𐰍 tašra (dışında), 𐰽𐰺𐰍 egirā (yakında), 𐰽𐰺𐰍 tegrā (etrafında) gibi örnekleri verebiliriz. İncelememize konu olan *tob* kökü çıkıntı, tümsek, yukarı doğru kabarmış anlamını taşımakta olup bu köke *-ra* ekinin getirilmesiyle oluşan *tobra* biçiminin ise yüksekçe yer, yukarıda anlamında mekân bildiren bir zarf olduğu kanaatindeyiz. Yazıtın bulunduğu yerin adına “Hulsana am” denilmiştir ve bu yapıdaki *am* (dağın burunlarının arasındaki yamaçlara doğru inen arazi)⁶ ifadesi, bölgenin coğrafi özelliğini açıkça göstermektedir.

ᠲᠤᠷᠤᠨ tobra kelimesinin küçük bir kaya üzerine tek başına yazılmış olması, bunun dağın yamacından yukarıya doğru giden yolun başlangıcında yer alan özel bir işaret niteliği taşıdığını düşündürmektedir. Yazıt metninin tobra ~ yukarı, yükseklik bölgesini bildiren bir zarf olabileceği fikrine katılan okuma anlamlandırılması Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından yayımlanmıştır.⁷

2.2. Oruk II Yazıtı

Moğolistan'da Khövsgöl aймаға bağlı Renchinlühümbe sumun Kheergiin Boom bölgesinde yer alan Oruk adlı kaya üzerine yazılmış runik harfli iki yazıt bulunmaktadır. İkışer satırlık Oruk I, II yazıtı, 1984 yılında müze araştırma görevlisi olan Banzragch S., tarafından bilgilendirilmiştir ve 1986 yılında söz konusu yazıtın ilk okuma anlamlandırılması Akademisyen Bold Luvsandorj tarafından yapılmıştır.⁸ Bu incelemenin yayımlanmasından sonra Battulga Tsend bizzat yazıt üzerinde araştırma yaparak yeni okumayı birkaç kez daha yayımlamıştır.⁹ Yazıtın harfleri, metni ve okunuşu konusunda önceki iki araştırmacı arasında dikkate değer farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların önemli bir kısmı, yazıttaki bazı ifadelerin okunuşunda ortaya çıkan görüş ayrılıklarından kaynaklanmaktadır. Yazıtın oruk kelimesi ve onun anlam çerçevesi hakkında ayrıntılı bir değerlendirme Mehmet Ölmez tarafından yapılmıştır.¹⁰ Söz konusu çalışmada bazı kelime ve ifadelerin yeni okunuşlarına ilişkin öneriler de yer almaktadır. Bizim araştırma konumuz açısından doğrudan önem arz eden metin ise Oruk II yazıtıdır. Birinci yazıttan yaklaşık 50 cm aşağıda yazılmış olan bu yazıt iki satırdan oluşmaktadır. Birinci satırı 19, ikinci satırı 23 harfi içermektedir. Yazıtın tarafımızdan yapılmış olan okunuşu şöyledir:

[illegible]

$\lambda \geq D_1(4)(\gamma) \delta : \otimes x \vdash h \text{ false} : N \text{ false} : \neg H \vee D_L : y \otimes h . 2$

Harf çevrimi: 1. LW YiL töls BWYLa TRQNa

2. tmŋ čYŋQa bn btidm TQyRy YWL

Yazı çevrimi: 1. lu yıl tölis boyla tarqan a

2. tāmāñ čayaŋqa ben bitidim tuyruy yol

⁶Tsevel Yadamjav, *Mongol Khelnii Tovch Tailbar Toli*, (Ulaanbaatar: Mönkhiiin Üseg, 2013), 35.

⁷Battulga Tsend, *Mongolyn Runi Bichqiin Shine Sudalгаа*, (Ulaanbaatar: Admon print 2022), 2: 126-129.

⁸Bold Luvsandorj, *Orhon Bichgiin Dursgal*, (Ulaanbaatar: 2006), 2: 262-265.

⁹Battulga Tsend, "Oryuk buyu Oruk Khadny Bicheesiin Tuhai Dahin Ögüüleh ni", *Altaiqa*, 7 (2015): 13-28, Battulga Tsend, "Oruk Yazıtı", *Asya Araştırmaları Dergisi*, 1 (3) (2019): 87-99, Tsend, *Mongolyn Runi Bichgiin Shine Sudalqaa*, 1: 233-243.

¹⁰Mehmet Ölmez, “Eski Türkçe Oruk ve Oruk Yazıtı Üzerine Notlar”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 34 (2) (2024): 425-435.

Tercümesi: 1. Ejder yılında Tölis Boyla Tarkan

2. Temen çayan'da ben yazdım. Engebeli yol

Bu yazıtta geçen “tuyruy yol” ifadesi, yazıtın eski güzergâh ile ilgili bir bilgilendirme niteliği taşıdığını açıkça ortaya koyan temel anahtar sözdür. Battulga Tsend bu ifadeyi “işaret yolu” şeklinde tercüme etmiş.¹¹ Ancak *tuyruy* kelimesinin kökeni hakkında herhangi bir etimolojik açıklama yapmamıştır. Mehmet Ölmez Eski Türkçe “togur- arasından geçmek, ortasından geçmek, içinden geçmek, doğru gitmek, düz gitmek, yolu bırakarak bir kimseye/şeye doğru yönelmek” fiilinde çıkmış olabilecek bir togurug düşünölebildiğini anlatmıştır.¹² Biz ise bu kelimenin, Moğolcada hâlen *duyariy* yuvarlak, daire, *duyui* tekerlek, yuvarlak, *duyuira*-yuvarlaklaşmak, yuvarlamak gibi türevlerde korunan duy<tuy kökünden gelişmiş olabileceğini düşünmekteyiz. Dolayısıyla *duyariy* ile fonetik değişim yoluyla ilişkili olan *tögrög*, *dügreg*, *tobrag* gibi eş anlamlı sözcükler bu kökün izlerini açıkça göstermektedir. duy~tuy kökü üzerine getirilen -rAy ekiyle oluşan tuyruy sözcüğü, coğrafi yüzeyin çıkıntılı, engebeli veya düzensiz görünümünü tasvir etmek amacıyla kullanılmış olmalıdır.

Resim 2

Oruk II Yazıtı Bulunduğu Yerin Genel Görünümü¹³

Bu anıtın Tölis'in Boyla Tarkan ile ilişkili olduğu yazıtın birinci satırında açıkça belirtilmiştir. Bilge Tonyukuk'a ait bir unvan olabileceği düşünülen bu özel ad ile ilgili açıklama ve değerlendirmeler, Cengiz Alyılmaz tarafından yayımlanan “Bilge Tunyukuk yazıtları” adlı eserde kapsamlı biçimde belirtilmiştir.¹⁴

Yazıtın yazıldığı kaya *tämän çayan* olarak adlandırılmıştır. Bu durum söz konusu yazıtta oldukça açık bir biçimde görölmektedir. Moğolistan coğrafyasında bulunan eski türk yazıtlar arasında daha önce rastlanmamış olan bu birleşik sözcük dikkat çekicidir. Battulga Tsend, *tämän* kelimesinin Klasik Moğolcada *temege*, Türkçede *täbä/deve*, Mançucada ise *temen* biçiminde görülen ve Altay dillerinde ortak biçimde korunan

¹¹Tsend, “Oruk Yazıtı”, 87-99.

¹²Ölmez, “Eski Türkçe Oruk ve Oruk Yazıtı Üzerine Notlar”, 425-435.

¹³Foto Battulga Tsend tarafından verilmiştir.

¹⁴Cengiz Alyılmaz, *Bilge Tonyukuk Yazıtları* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021), 39-62.

“deve” sözcüğü ile bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir.¹⁵ Buna karşılık çayan kelimesi, Altay dillerinde izleri görülen, ak, beyaz anlamındaki ça-kökünden türemiş olup “beyaz” sıfatını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu iki unsurdan oluşan tāmān çayan birleşik yapısı, “deve beyaz” şeklinde anlaşılmaktadır. Moğol halk kültüründe, kayaların renk ve büyüklerine göre adlandırılması oldukça eski bir gelenektir. Bu bağlamda *aduun čuluu* at taşı, *temeen čuluu* deve taşı, *honin čuluu* koyun taşı gibi adlandırmalar sıkça karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu yazıtın da aynı gelenek çerçevesinde beyaz renkli büyük bir kaya üzerine yazılmış olması nedeniyle muhtemelen tāmān çayan yani *deve beyaz* olarak adlandırılmış olabilir. Ancak bu kelimenin kökeni daha ayrıntılı olarak incelenmelidir. Bununla birlikte, doğrudan çalışmamızla ilgili olmadığı için bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme yapılmamıştır.

Resim 3

Oruk II Yazıtı'nın Bulunduğu Taş¹⁶

Oruk Yazıtı'na ulaşım yolları da dikkate değer özellikler barındırmaktadır. Battulga Tsend'in açıklamasına göre, yazıtı ilkbaharın sonu, yaz mevsimi ve sonbaharın ortalarında yalnızca bir atla ulaşılabilir, buna karşılık kışın veya ilkbaharın başlarında donmuş nehir üzerinden gitmek en kısa yol olarak değerlendirilmektedir. Şeşgid nehri'nin aşağısını takip eden bu güzergâh her ne kadar hızlı ulaşım yolu olsa da son derece tehlikeli veya engebeli bir yol olarak bilinmektedir. Bu nedenle, biz *tuyruy yol* ifadesini anlam boyutunu daha geniş yansıtan “engebeli yol” şeklinde tercüme etmekteyiz.

2.3. Asgat Yazıtı

Bayankhongor aймаğa bağlayan Galuut sumun Asgat bölgesinde bulunan bir satırlık runik yazıt 2018 yılında Moğolistan Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü araştırmacısı Batbold Gonchig tarafından keşfedilmiştir. Dört karakterden oluşan bu yazıtın ilk okuması Battulga Tsend tarafından yapılmıştır:¹⁷

¹⁵Tsend, “Oryuk buyu Oruk khadny Bicheesiin Tuhai Dahin Ögüüleḥ ni”, 13-28

¹⁶Battulga Tsend, *Mongolyn Runi Bichgiin Shine Sudalgaa*, (Ulaanbaatar: Admon print 2022), 2: 126

¹⁷Battulga Tsend, “Tsagaan Turuut Golyn Sav Nutag Dakhi Ertnii Bichgiin Dursgaluud”, *The 5th International Conference on Asian Studies* içinde (Ulaanbaatar: Udam Soyol, 2019), 586-591, Tsend, *Mongolyn Runi Bichgiin Dursgalyn Shine Sudalgaa*, 2: 94-95.

Yazıt metni: 𐰽𐰺𐰍 Harf çevrimi: QıRim

Yazı çevrimi: qırım Tercümesi: (benim) kırım

Moğolistan'ın bozkır bölgesindeki bir aymakta bulunan söz konusu yazıtta yer alan “qırım-bozkırım” ifadesi, yazıtın ele geçtiği bölgenin coğrafi karakteriyle bütünüyle örtüşmektedir. Tek bir sözcüğün bu şekilde müstakilen kaydedilmiş olması, yerel çevrenin özelliklerini kısaca bildiren bir yazıt olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Resim 4

Asgat Yazıtı Bulunduğu Yerin Genel Görünümü¹⁸

Yazıtla birlikte üç damga da bulunmaktadır. Battulga Tsend, bu damgaların Moğolistan'daki Eski Türk yazıtlar ile doğrudan ilişkili olarak bilinen damgalar arasında yer almadığını özellikle vurgulamıştır.¹⁹ Asgat yazıtındaki damgaların ayrıntılı biçimde incelenerek bunların hangi boyla bağlantılı olduğunun belirlenmesi gerekmektedir.

2.4. İkh Nart II Yazıtı

Dornogovi aймаğa bağlı Dalanjargalan sumun İkh nart bölgede Saruulyn hadan tsokhio adında bir kayalık bulunmaktadır. Söz konusu kayalıkta iki ve bir satırlık 2 tane runik yazıt hakkedilmiştir. Birinci yazıt 2016 yılında Moğolistan Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü araştırmacısı Tserendagva Yadmaa tarafından keşfedilmiştir.²⁰ Yazıtın ilk okuması Munkhtulga Rinchinkhorol tarafından yapılmıştır.²¹ Bu incelemenin yayımlamasından sonra Battulga Tsend yazıt üzerinde araştırma yaparak İkh Nart I ve II yazıtın metni bir kez daha yayımlamıştır.²² Önceki iki çalışmada, söz konusu yazıt “benim kuyum” olarak aynı şekilde anlaşılmıştır. Yazıtla birlikte ondan fazla damga da bulunmaktadır ve en büyüğü ise Edizlere aittir.

Tarafımızdan yapılan İkh Nart II yazıtın okunuşu şöyledir.

Yazıt metni: 𐰽𐰺𐰍 Harf çevrimi: wQYm

Yazı çevrimi: quyum Tercümesi: (benim) vadim / ovam

Moğolistan'ın Gobi bölgesinde yer alan Dornogovi aймаğının sınırları içinde, yalnızca tek bir runik yazıt rastlanmıştır. Gobi veya bozkır bölgesinde yer alan bir kaya üzerine işlenmiş olan bu yazıtın anlam bakımından bulunduğu yerin coğrafi özellikleriyle uyum içinde olduğu görülmektedir.

¹⁸Fotolar Battulga Tsend tarafından verilmiştir.

¹⁹Tsend, *Mongolyn Runi Bichgiin Dursgalyn Shine Sudalгаа*, 2: 95.

²⁰Tserendagva Yadmaa vd. “Mongol-Amerikiin Hamtarsan Ekspeditsiin İkh Nartyn Baygaliin Nöots Gazart Khiisen Erkeologiin Sudalгаа” *Mongolyn Erkeologi* (Ulaanbaatar: 2016), 28-35.

²¹Munkhtulga Rinchinkhorol, “A Newly-Found Runic Inscription from İkh Nart”, *The Journal of Northern Cultures Studies* (2017): 143-147, Mönkhtulga Rinchinkhorol. *Türeg Mongol Sudlalyın Ögüüllüüd, Erdem Shinjilgeenii Buteelin Tüüver* (Ulaanbaatar: Udam soyol, 2018), 124-126.

²²Tsend, *Mongolyn Runi Bichgiin Dursgalyn Shine Sudalгаа* (Ulaanbaatar: Admon Print, 2022), 3: 60-65.

Gobi veya geniş bozkırlarda su kaynaklarına ulaşmanın güç olması sebebiyle, söz konusu ifadenin “kuyum, suyum” anlamında özel bir işaret olarak bırakılmış olması da muhtemeldir. Ancak *kuyu* kelimesinin Eski Türkçede *qudu(g)* biçiminde geçtiği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Yenisey yazıtlarında *vadi* anlamında kullanılan *quy* sözcüğü sıkça karşımıza çıkmaktadır. Hatice Şirin, Açurı Yazıtı’nda bu kelimenin *öz kuy* şeklinde bir ikileme olarak geçtiğini belirtmektedir.²³ Bu araştırmaya dayanarak, “İkh Nart II” yazıtının “benim vadem” anlamında yorumlanabileceğini düşünmekteyiz. Başka bir deyişle, tek kelimeden oluşan bu yazıtın, yazarı tarafından bulunduğu bölgeyi kendisiyle ilişkilendiren bir tür “sahiplenme işareti” olarak kazınmış olması muhtemeldir.

Resim 5

*İkh Nart II Yazıtı Bulunduğu Yerin Genel Görünümü*²⁴

Daha önce değinilen “Asgat Yazıtı” da benzer bir özelliğe sahiptir. Ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti İç Moğolistan Özerk Bölgesinde bulunan Yorçı Yazıtında, *yorçı bitigim* Yorçı (benim) yazıtım ifadesiyle yazıtın yazara ait olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu anıt üzerine Cengiz Alyılmaz tarafından kapsamlı bir araştırma yayımlanmıştır.²⁵

2.5. Del Uul III Yazıtı

Moğolistan’da Dundgovi aймаğa bağlı Ölziit sumun Tagt bölgesindeki Del Uul olarak adlandırılan geniş bir kayalıkta binlerce kaya resmi, damga ve eski yazıtlar mevcuttur. Del Uul’da toplam 5 runik yazıt bulunmaktadır ve 10 harf ve 1 kelime ayırma işaretiyle oluşan tek satırlık Del Uul III yazıt yol işareti niteliği taşıyan bir yazıt olarak değerlendirilebilir. 1997 yılında Battulga Tsend tarafından keşfedilmiştir ve ilk okuma, anlamlandırması yayımlanmıştır.²⁶

²³Hatice Şirin User, “Hakasya Bulgusu Eski bir Türk Mezar Taşı: Açurı (Oçurı, Ye 26) Yazıtı” *Türkbilig*, 17 (2009): 166.

²⁴Foto Battulga Tsend tarafından verilmiştir.

²⁵Cengiz Alyılmaz, “Yorçı Yazıtı” *TEKE-Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 2/3 (2013): 29-46.

²⁶Battulga Tsend, “Del Uulyň Baruun Bilüüni II, III Bichees” *Studia Archaeologica* 18 (9) (1998): 109-115.

Yazıtla ilgili harf ve yazı çevrimi yapılan bir çalışma da Hatice Şirin'e aittir.²⁷ Söz konusu yazıtla ilgili son okuma ve anlamlandırılma Battulga Tsend tarafından yapılmıştır.²⁸

Yazıt metni: 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰍 Harf çevrimi: çi buluq ariq

Yazı çevrimi: çi buluq ariq Tercümesi: çi buluk / pınar temiz

Del Uul, kesintisiz geniş kayalıktan oluşmakta olan, pınar ve su kaynaklarına sahip özgün bir bölgedir. Gobi-bozkır kuşağında nadiren rastlanan bu tür su kaynaklarının yerini özellikle bildirmek ve saygıyla anmak amacıyla, söz konusu tek satırlık eski Türk yazıtın yazılmış olması mümkündür.

Resim 6

*Del Uul III Yazıtı Bulunduğu Yerin Genel Görünümü*²⁹

2.6. Tsenkher Mandal Yazıtı

Tsenkher Mandal veya Khentii yazıtı Khentii aймаğa bağlı Tsenkhermandal sumda yer alan Burgastayn bichigt tsokhio adlı kayalık yerinde 1895 yılında D.A.Klements tarafından bulunmuştur. Bu yazıt 1959 yılında Fen Zia-Shen³⁰, 1977 yılında Shinekhüü Maamday³¹ ve 1978 yılında S.G.Klyashtorny³² tarafından okunup incelenmiştir. Yazıtın harfleri, metni ve okunuşu konusunda yukarıdaki araştırmacılar arasında dikkate değer farklılıklar bulunmaktadır. Yazıt saha araştırması ekibimiz tarafından yerinde incelenip tekrar okunup anlamlandırılmıştır.³³

²⁷Hatice Şirin, *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016), 658.

²⁸Battulga Tsend, *Mongolyn Arkheologiin öv, Mongolyn Runi Bichgiin Baga Dursgal*, (Ulaanbaatar: Admon Print, 2020), 7: 218, Tsend, *Mongolyn Runi Bichgiin Dursgalyn Shine Sudalgaa*, 3: 76.

²⁹Foto Battulga Tsend tarafından verilmiştir.

³⁰Fen Zia Shen, "Runicheskaya Nadpis iz Bostochnoy Mongolii", *Sovetskaya Etnografiya* 1 (1959): 3-6.

³¹Shinekhüü Maamday, "Tsenkhermandalyn Ertnii Türeg Bicheesiig Dakhin Unshsan ni", *Studia Arkhaeologica*. 7 (8), (1977): 97-112.

³²S.G.Klyashtorny, "Naskalinye Runicheskije Nadpisi Mongolii 1.Tes, Gurvaljin-Ula, Hangyta-Hat, Hentey", *Tyurkologicheskii Sbornik* (1978): 151-158.

³³Battulga Tsend ve Gerelmaa Namsrai, "Tsenkhermandalyn Bichees", *Mongolian Journal of Anthropology, Archaeology and Ethnology* 3 (1), (2007): 139-143.

³⁴Tsend, *Mongolyn runi bichgiin dursgalyn shine sudalgaa*, 3: 30-33.

Söz konusu yazıtla ilgili son araştırma Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından yapılmıştır.³⁴ İki satırlık bu yazıt 29 harften ibarettir.

Yazıt metni: $\text{ᠰᠢᠨᠭᠠᠨ ᠶᠢᠯᠠ ᠭᠠᠨᠲᠢᠮ}$.1

Harf çevrimi: 1. içiöznncüYYLaGm

$\text{ᠰᠢᠨᠭᠠᠨ ᠶᠢᠯᠠ ᠭᠠᠨᠲᠢᠮ}$.2

2. küsgüYilQaQwNTm

Yazı çevrimi: 1. içi öz änänçü yaylayım Tercümesi: 1. İçi Öz İnənçü, yaylağım

2. küsgü yılqa qontim 2. sıçan yıl yerleştim.

Yazıtta adı geçen İçi Öz İnənçü, söz konusu yazıtı kaydeden kişidir. Onun sıçan yılı yazında konakladığı yeri bu şekilde “benim yaylağım” diye adlandırarak bir tür “sahiplenme işareti” niteliğinde bırakmış olması mümkündür.

Resim 7

Tsenkher Mandal Yazıtı Bulunduğu Yerin Genel Görünümü³⁵

Eski Türk yazıtları içerik ve uzunluk bakımından geleneksel olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır: klasik yazıtlar ve küçük yazıtlar. Klasik yazıtlar genellikle anıtsal nitelikte olup siyasi ve tarihî içerikleriyle öne çıkarken küçük yazıtlar daha çok kısa ifadelerden oluşur ve taş, kaya veya küçük yüzeyler üzerine yazılmış kısa metinler hâlinde karşımıza çıkar. Bugüne kadar Moğolistan topraklarında 200’den fazla Köktürk yazıt keşfedilmiş olup, bunların büyük çoğunluğu küçük yazıtlar kategorisine girmektedir. Bu küçük yazıtların en belirgin özelliği, kişisel nitelik taşıyan ve yazıtı yazan şahsın kendisiyle doğrudan ilişkili kısa bilgi içermeleridir.

Metinler genellikle tek satırdan veya birkaç kelimeden ibarettir. Sıklıkla belirli bir bölgeden geçmek yolculukla ilgili yani yolculuğun kutlu geçmesini dileyen veya avcılık faaliyetleri hakkında kısa bir haberi bildirmek gibi işlevler taşırlar. Pek çok örnekte “yol duası” ya da “selamet dileği” diyebileceğimiz ifadeler bulunmaktadır. Bu da söz konusu bölgede yaşamış veya buradan geçmiş boyların inanç ve dinî anlayışları hakkında az da olsa bir belge niteliği taşımaktadır. Moğolistan coğrafyası üzerinde yol yazıtlarının geniş bir

³⁵Foto Battulga Tsend tarafından verilmiştir.

dağılım göstermesi dikkat çekicidir. Çoğunlukla tarihî yol güzergâhları boyunca karşımıza çıkmaları, onların seyahatle ve göç yollarıyla sıkı bir şekilde bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bugüne kadar yapılan tespitlere göre, yol yazıtlara girebilecek toplam 38 yazıt belirlenmiştir. Bunların 17'sinde doğrudan yol duaları veya selamet dilekleri; 15'inde belirli bölgelerden geçişe dair kısa bilgiler; 6'sında ise bölgesel özelliklerini bildiren, yani bir bakıma yol ve yer ile ilgili özel işaret niteliğindeki yazıtlar bulunmaktadır. Bu makalenin esas konusu, işte bu 6 yazıttır. Söz konusu yazıtlar, gerek içerik gerekse işlev bakımından diğerlerinden ayrılır. Genellikle tek başına bulunan küçük taşlar veya kaya yüzeylerine yazılmışlardır. Çoğu tek satırlık, birkaç harften veya tek kelimeden ibaret kısacık metinlerdir. Bununla birlikte, ifade ettikleri anlam, seyahat edenlere yol, çevre ve coğrafi koşullar hakkında bilgi vermektedir. Bu yönüyle hem işlevsel hem de iletişimsel açıdan oldukça özgün bir kategori teşkil ederler. Çalışmada ele alınan altı yazıt Moğolistan'ın farklı bölgelerinden bulunmuştur. Doğuda Dornogovi ve Khentii; batıda Govi-Altay; güneyde Dundgovi; kuzeyde Hövsgöl; merkezde Bayankhongor vilayetlerinden birer örnek kaydedilmiştir. Coğrafi dağılımları onların yalnızca yerel değil, tüm ülke düzeyinde işlevsel olduğunu göstermektedir. Dilbilim açısından da bu yazıtların ayrı bir önemi vardır. Klasik yazıtlarda rastlanmayan veya çok nadir görülen kelimeler barındırmaktadırlar. Bu yönleriyle, Eski Türkçe söz varlığını inceleyen çalışmalar için eşsiz veriler sunmaktadırlar. Çoğu kelime yalnızca bu yazıtlarda karşımıza çıkmakta ve başka hiçbir metinde geçmemektedir. Bu durum onların filolojik açıdan değerini artırmaktadır. Biz bu makalede, söz konusu kelimeleri ayrıntılı biçimde açıklamayı ve bulundukları coğrafi bağlam çerçevesinde anlamlarını tartışmayı amaçladık. Böylelikle, bu özel sözcüklerin yazıtların asıl işleviyle, yol ve yer ile ilgili özelliğiyle yakından bağlantılı olduğunu ortaya koyduk. Govi-Altay aymağı, Hulsana Am bölgesinde bulunan yazıt yalnızca bir sözcükten ibarettir: tobra ("yukarı, yukarıya doğru"). Bu kısa ifade, dik bir yokuşun veya yukarıya doğru giden yolun başlangıcını işaret etmektedir. Hövsgöl aymakta tespit edilen Oruk II yazıtı ise farklı özellikleriyle öne çıkar. Diğer küçük yazıtların çoğu geniş bir kayalık parçalarına kazınmışken, bu yazıt büyük ve beyaz renkli bir kaya üzerine yazılmıştır. İçeriğinde *tuyruy yol* engebeli yol ifadesi yer almaktadır. Bu ifade, yolun bozuk ve girintili çıkıntılı olduğunu, dolayısıyla dikkatli olunması gerektiğini belirten açık bir uyarıdır. Moğolistan'ın Gobi çölü bölgelerinde bulunan Del Uul III yazıt ise su kaynaklarına işaret etmektedir. *çi buluq* pınar gibi sözcükler, seyahat edenler için yaşamsal önemdeki su noktalarını haber vermektedir. Çöl ve yarı çöl bölgelerde böyle işaretler, hayatta kalmak için değer taşımaktadır. Buna karşılık, bozkır bölgelerinde bulunan örnekler arasında *yaylayım* benim yaylağım veya *qırım* benim kırım gibi ifadeler yer almaktadır. Bu tür kelimeler, hem mevsimlik konaklama alanlarının hem de yolculukta dinlenme veya otlatma için elverişli düzlüklerin bulunduğunu belirtmektedir. Bu da yazıtların yalnızca bilgilendirme değil, aynı zamanda yolculuğu kolaylaştırıcı rehberlik işlevi gördüğünü kanıtlamaktadır.

Altı yazıttan yalnızca ikisi 2000 yılından önce belgelenmiştir. Geri kalan dördü ise özellikle 2015 sonrasında ortaya çıkarılmıştır. Sayıları her geçen gün artan Köktürk yazıtlarının incelenmesi sonucunda, yol ve coğrafi özellikleri yansıtan anıtların sayısının da aynı şekilde çoğaldığı ve bu alanın daha geniş bir çerçevede ele alınabilme imkânının ortaya çıktığı görülmektedir.

Sonuç

İncelenen altı yazıt üç işlevsel kategoriye ayrılabilir: 1. Zor veya engebeli yolları bildirenler (2 yazıt), 2. Su kaynaklarını belirten (1 yazıt), 3. yerleşme ve otlak alanlarını gösterenler (3 yazıt). Her ne kadar çok kısa metinler olsalar da, taşıdıkları iletişimsel ve işlevsel özellikler bakımından klasik anıtsal yazıtlardan kesin biçimde ayrılmaktadırlar. Önceki araştırmalar büyük ölçüde filolojik okumaya ve çeviriye odaklanmış, bu yazıtların çevresel, kültürel ve işlevsel boyutları görece ihmal edilmiştir. Oysa bu yazıtlar, anıtsal metinlerin aksine, tarihî olayları veya seçkin kişileri anmak için değil, gündelik seyahat ve hayatta kalma pratikleriyle

bağlantılı somut ihtiyaçlara cevap vermek için yazılmışlardır. Her biri yalnızca bir ya da iki kelimedenden oluşmasına rağmen, klasik yazıtlardan farklı sözcükler barındırmakta, bu sözcükler ise Eski Türkçenin lehçesel çeşitliliğini ve zenginliğini yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu yazıtlar, yalnızca dilbilim açısından değil, aynı zamanda tarihî toplulukların yaşam tarzları, hareketliliği ve çevreyle ilişkileri hakkında da değerli ipuçları sunmaktadır. Sonuç olarak, yol ve yer ile ilgili bu küçük yazıtlar, dilsel verilerin ötesinde arkeolojik ve etno-historik açıdan da önemli unsurlardır. Onlar, geçmiş toplumların gündelik hayatına, yolculuk deneyimlerine ve coğrafi farkındalıklarına ışık tutmaktadır. Bu özel yazıtlar göçebe yaşamın doğal bir sonucudur. Dilbilim, coğrafya, arkeoloji ve tarih disiplinlerini bir araya getiren çok yönlü çalışmalar sayesinde bu metinlerin gerçek işlevleri ve anlam dünyaları daha kapsamlı biçimde ortaya konabilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Bu çalışma, Moğolistan Devlet Üniversitesi tarafından P2020-3974 numaralı proje anlaşması kapsamında desteklenmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	This study has been funded under project agreement number P2020 3974 by the National University of Mongolia.

Yazar Bilgileri	Gerelmaa Namsrai (Dr. Öğr.Üyesi)
Author Details	¹ Moğolistan Devlet Üniversitesi, Türkoloji Ana Bilim Dalı, Ulaanbaatar, Moğolistan 0000-0002-3418-4309 gerelmaa@num.edu.mn

Kaynakça | References

- Alyılmaz, Cengiz. *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, Ankara: Kurmay Yayınları, 2005.
- Alyılmaz, Cengiz. *(Kök)Türk Harfli Yazıtların İzinde*, Ankara: KaraM Yayınları, 2007.
- Alyılmaz, Cengiz. "Yorçı Yazıtı", *TEKE-Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 2(3) (2013): 29-46.
- Alyılmaz, Cengiz. *Bilge Tonyukuk Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.
- Badam, Azzaya. Namsrai, Gerelmaa. ve Batjav Bayartuul. "Govi-Altay Aymağındaki Runik Yazıtlar ve Tamgalar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı -Belleten*, 72 (Aralık) (2021): 7-32.
- Klyashtorny, S.G. "Naskalinye Runicheskie Nadpisi Mongolii 1.Tes, Gurvaljin-Ula, Hangyta-Hat, Hentey", *Tyurkologicheskii Sbornik*, (1978): 151-158.
- Luvsandorj, Bold. *Orhon Bichgiin Dursgal*, 2.cilt, Ulaanbaatar: Admon Print, 2006.
- Maamday, Shinekhüü. "Tsenkhermandalyn Ertii Türeg Bicheesiig Dakhin Unshsan ni", *Studia Archaeologica* 7 (8) (1977): 97-112.
- Namsrai, Gerelmaa. "Ertii Türeg Khelnii Utga Öörchlögsön Üg Khelleg, Songodog Dursgal Bolon Baga Bicheesiin Jisheegeer", *The 7th International Conference on Asian studies*. bildiriler kitabı içinde, editör Onon Tsulbaatar, Ulaanbaatar: Udam Soyol, 2021.
- Ölmez, Mehmet. "Eski Türkçe Oruk ve Oruk Yazıtı Üzerine Notlar", *Türk Dilleri Araştırmaları* 34 (2) (2024): 425-435.
- Rinchinkhorol, Munkhtulga. "A Newly-Found Runic Inscription from Ikh Nart", *The Journal of Northern Cultures Studies* (2017): 143-147.
- Rinchinkhorol, Munkhtulga. *Türeg Mongol Sudlalyn Ögüüllüüd*, Erdem ShinjilgeeniiBüteeliin Tüüver, Ulaanbaatar: Udam Soyol, 2018.
- Rinchinkhorol, Mönkhtulga. "Hulsana Amni Runi Bichees", *Mongol Survalj Bichgiin Sudlal* 1 (2015): 45-46.
- Rinchin Yazıtı: Hulsana Am Yazıtı", *Moğolistan'daki Türk Ayak İzleri* içinde, ed. Battulga Tsend, 85-87. Ulaanbaatar: Admon Print, 2016.
- Shen. Fen Zia, "Runicheskaya Nadpis iz Bostochnoy Mongolii", *Sovetskaya Etnografiya* 1 (1959): 3-6.
- Şirin, Hatice, "Hakasya Bulgusu Eski bir Türk Mezar Taşı: Açurı (Oçurı, Ye 26) Yazıtı" *Türkbilg* 17 (2009): 158-174.
- Şirin, Hatice. *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.

- Tsend, Battulga. "Del Uulyn Baruun Bilüünii II, III Bichees" *Studia Archaeologica* 8 (9) (1998): 109-115.
- Tsend, Battulga ve Namsrai, Gerelmaa. "Tsenkhermandalyn Bichees", *Mongolian Journal of Anthropology, Archaeology and Ethnology*, 3 (1) (2007): 139-143.
- Tsend, Battulga. "Oryuk Buyu Oruk Hadny Bicheesiin Tuhai Dakhin Ögüüleḥ ni", *Altaica*, 7 (2015): 13-28.
- Tsend, Battulga. "Oruk Yazıtı", *Asya Araştırmaları Dergisi*, 1(3) (2019): 87-99.
- Tsend, Battulga. "Tsagaan Turuut Golyn Sav Nutag Dakhi Ertanii Bichgiin Dursgaluud", *The 5th International Conference on Asian Studies* bildiriler kitabı içinde, 586-591. Ulaanbaatar: Udam Soyol, 2019.
- Tsend, Battulga. *Mongolyn Runi Bichgiin Baga Dursgal-Mongolyn Arkheologiin Öv* Ulaanbaatar: Admon Print, 2020.
- Tsend, Battulga. *Mongolyn Runi Bichgiin Dursgalyn Shine Sudalgaa*. 2.cilt. Ulaanbaatar: Admon Print, 2022.
- Tsend, Battulga. *Mongolyn Runi Bichgiin Dursgalyn Shine Sudalgaa*. 3.cilt. Ulaanbaatar: Admon print, 2022.
- Yadmaa, Tserendagva. Shneyder J, Rozen A, Konnors R, Dalantay S, Farkuhar J, Hadel P, Törbat R, Gilliland S, Chiolek-Torello R. ve Olzbayar G. "Mongol-Amerikiin Hamtarsan Ekspeditsiin İkh Nartyn Baygaliin Nööts Gazart Khiisen Arkheologiin Sudalgaa", *Mongolyn Arkheologi* (2016), 28-35.